

BADIIY ASARLARDAGI TABIAT TASVIRINI XORIJIY TILLARGA TARJIMASI MASALALARI

Abdumajitovich Jamshidbek Isamiddinov

Turon universiteti Andijon filali 2-kurs ingliz tili lingvistikasi magistranti.

Matkarimova Ashurxon Ismoilovna

Ilmiy rahbar.

Phd Andijon davlat chet tillari instituti ingliz tili amaliyoti kafedrasida professori.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20245049>

Kirish

Badiiy adabiyotda tabiat tasviri insonning atrof-muhit bilan bog'lanishini, uning go'zalligini va falsafiy mazmunini ifodalashning muhim vositasi hisoblanadi. Tabiat tasvirlarini tarjima qilish nafaqat tilni, balki madaniyat, an'ana va geografik kontekstni ham uzatishni talab qiladi. Mazkur tezisdagi badiiy asarlardagi tabiat tasvirlarining xorijiy tillarga tarjimasini jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, madaniy va badiiy muammolar, shuningdek ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

Adabiyotshunoslik va tarjimashunoslik sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tabiat tasvirlarini tarjima qilishda tarjimon nafaqat so'zma-so'z tarjima qilish, balki original asarning badiiy qimmatini va madaniy o'ziga xosligini saqlab qolish majburiyati bilan yuzlanadi. Bu jarayon tabiatning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalovchi leksik birliklarning mavjudligi, madaniy kodlarning farqliligi va badiiy uslubning o'ziga xosligi tufayli murakkabliklar keltirib chiqaradi.

1. Lingvistik to'siqlar va ularni bartaraf etish usullari

1.1. Leksik bo'shliqlar muammosi

Badiiy asarlardagi tabiat tasvirlarini tarjima qilishda eng katta qiyinchiliklardan biri leksik bo'shliqlar masalasidir. Har bir til o'ziga xos geografik muhitda rivojlanganligi sababli, ma'lum tabiat hodisalari, o'simliklar va hayvonlarni ifodalovchi so'zlar boshqa tillarda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega bo'lmasligi mumkin.

Masalan, o'zbek tilidagi "sovuq" tushunchasi turli darajadagi sovuqlikni ifodalashi mumkin, lekin rus tilida bu "холодно", "прохладно", "морозно" kabi bir nechta so'zlar bilan ifodalanadi. Xuddi shu tarzda, qoraqalpoq tilidagi "ayaz" so'zi o'zbek yoki rus tillariga to'liq tarjima qilib bo'lmaydigan noyob tabiat hodisasini anglatadi.

Bunday hollarda tarjimon quyidagi usullarni qo'llashi mumkin:

- **Izohli tarjima:** So'zning ma'nosini tushuntirish orqali
- **Transliteratsiya:** Original so'zni o'zgarmagan holda qoldirish
- **Analogni topish:** O'xshash ma'noli so'zdan foydalanish

1.2. Idiomatik ifodalar va maqollar

Tabiatga oid idiomatik ifodalar va maqollar tarjimasini alohida e'tibor talab etadi. Har bir madaniyatda tabiat elementlari orqali ifodalanadigan ma'qollar va iboralar chuqur madaniy ildizlarga ega.

Masalan, o'zbekcha "Bahar keldi, dala yashillandi" degan iborani ingliz tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish ("Spring came, the field turned green") originalning poetik qimmatini yo'qotadi. Buning o'rniga, ingliz tilidagi "Spring has sprung, the fields are green" kabi ekvivalent ibora qo'llanilishi mumkin.

Tabiatga oid maqollarni tarjima qilishda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

- **Madaniy ekvivalentni topish:** Maqsad tilida shunga o'xshash ma'noli maqolni qo'llash
- **Yarim adaptatsiya:** Original maqolning strukturasi va ma'nosini qisman saqlab qolish
- **To'liq izoh:** Agar ekvivalent topilmasa, maqolning ma'nosini tushuntirish

1.3. Fonetik qiyinchiliklar

Tabiat tovushlarini ifodalovchi so'zlar (onomatopeiya) tarjimai alohida muammo hisoblanadi. Har bir til tabiat tovushlarini o'ziga xos tarzda ifodalaydi.

Masalan:

- O'zbek tilida "shov-shuv" (shamol tovushi)
- Ingliz tilida "rustle" yoki "whistle"
- Rus tilida "шум" yoki "свист"

Bunday tovushlarni ifodalovchi so'zlarni tarjima qilishda:

- Maqsad tilidagi eng yaqin onomatopeik so'zdan foydalanish
- Agar tovush ifodasi muhim badiiy funkciyaga ega bo'lsa, original so'zni saqlab qolish
- Deskriptiv tarzda ifodalash

2. Madaniy moslashuv muammolari

2.1. Ekologik tafovutlar

Turli mintaqalarda yashovchi odamlar tabiat hodisalarini har xil talqin qilishadi. Masalan, cho'l mintaqasida yashovchi xalq uchun issiqlik va qurg'oqchilik tasviri bilan tundra mintaqasida yashovchi xalqning sovuq va qor tasviri tushunchalari turlichadir.

Bu tafovut tarjima jarayonida quyidagi muammolarni keltirib chiqaradi:

- Ma'lum tabiat sharoitlarini tasvirlashda kontekst yetishmasligi
- O'quvchining tasvirlanayotgan tabiat manzarasini tushunmasligi
- Geografik referentsiyalarning noaniqligi

2.2. Ranglar va ramzlar

Tabiat elementlarining ranglari va ramziy ma'nolari madaniyatlararo farqlanadi. Masalan, o'zbek madaniyatida yashil rang yangilik, tiriklik va bahor ramzi hisoblanadi, ba'zi boshqa madaniyatlarda esa bu rang hasad yoki tajovuzni ifodalashi mumkin.

Ranglarni ifodalovchi so'zlar ham turli madaniyatlarda har xil talqin qilinishi mumkin.

Masalan, ko'k rangning turli nuansalari turli tillarda har xil nomlanadi va har xil ma'nolarni anglatadi.

2.3. An'anaviy tasvirlar

Har bir milliy adabiyotda tabiatni tasvirlashning o'ziga xos an'analari mavjud. Masalan, o'zbek badiiy adabiyotida bog', daraxt, buloq kabi elementlar ko'p uchrasa, skandinav adabiyotida dengiz, tog' va o'rmon tasvirlari ustunlik qiladi.

Bu an'analarni tarjima qilishda:

- Original asarning madaniy kontekstini saqlash
- O'quvchi uchun tushunarli bo'lishi uchun zarur tushuntirishlar berish
- Madaniy stereotiplardan qochish

3. Badiiylikni saqlash muammolari

3.1. Metaforalar va obrazlar

Tabiat metaforalari badiiy asarning muhim qismi hisoblanadi. Ular orqali yozuvchi murakkab g'oyalar va his-tuyg'ularni ifodalaydi. Tabiat metaforalarini tarjima qilishda ularning badiiy kuchini saqlab qolish muhim vazifadir.

Metaforalarni tarjima qilishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

- **To'g'ridan-to'g'ri tarjima:** Agar metafora ikkala madaniyatda ham o'xshash ma'noga ega bo'lsa

- **Adaptatsiya:** Maqsad madaniyatida shunga o'xshash ma'noli metaforani topish
- **Yangi metafora yaratish:** Original metaforaning ma'nosini saqlab, yangi obraz yaratish

3.2. Ritm va ohang

She'riy asarlardagi tabiat tasvirlarini tarjima qilish alohida mahorat talab etadi. She'rning ritmi, ohangi va qofiyasi tabiat tasvirining hissiy ta'sirini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Ritm va ohangni saqlashda:

- Sintaktik strukturalarni moslashtirish
- Fonetik moslikka erishish
- She'r metrikani saqlashga harakat qilish

3.3. Stilistik uslub

Har bir yozuvchining tabiatni tasvirlashda o'ziga xos uslubi mavjud. Ba'zilar lirik va she'riy, boshqalari esa realizm va faktografik uslubda yozishadi. Tarjimon yozuvchining uslubiy xususiyatlarini saqlab qolishga harakat qilishi kerak.

4. Tarjima usullari va strategiyalari

4.1. Adaptatsiya usuli

Adaptatsiya - bu tarjima qilinayotgan matnni maqsad madaniyatiga moslashtirish jarayoni. Tabiat tasvirlarini adaptatsiya qilishda:

- Mahalliy ekvivalentlardan foydalanish
- O'quvchiga tanish bo'lgan tabiat elementlarini qo'llash
- Madaniy jihatdan mos kelmaydigan elementlarni o'zgartirish

4.2. Ekzotizatsiya usuli

Ekzotizatsiya - bu original madaniyatning o'ziga xosligini saqlab qolishga qaratilgan usul.

Bu usulda:

- Original so'zlarni saqlab qolish
- Madaniy realiyalarni izohlash
- O'quvchini original madaniyat bilan tanishtirish

4.3. Izohli tarjima

Izohli tarjima - bu matnni tarjima qilish bilan birga uning tushunarli bo'lishi uchun zarur tushuntirishlar berish. Bu usul ayniqsa madaniy jihatdan o'ziga xos tabiat tasvirlari uchun samarali hisoblanadi.

Xulosa va tavsiyalar

Badiiy asarlardagi tabiat tasvirlarini tarjima qilish murakkab ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat lingvistik bilimlarni, balki chuqur madaniy tayyorgarlik va badiiy sezgirlikni talab qiladi.

Asosiy xulosalar:

1. Tabiat tasvirlarini tarjima qilishda lingvistik, madaniy va badiiy omillarni kompleks hisobga olish zarur
2. Har bir tarjima loyihasi individual yondashuvni talab qiladi
3. Tarjimon ijodiy yondashuv va kreativlikni namoyon etishi kerak

Amaliy tavsiyalar:

1. **Chuqur kontekstual tahlil:** Tabiat tasvirining asardagi funkciyasini aniqlash
2. **Madaniy tadqiqot:** Original va maqsad madaniyatlari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni o'rganish

3. **Ko'p variantli yondashuv:** Bir xil tabiat tasviri uchun bir nechta tarjima variantlarini taklif qilish

4. **Mutaxassslar bilan hamkorlik:** Ekolog, geograf va madaniyatshunoslardan maslahat olish

5. **Tekshirish va takomillashtirish:** Tarjimani turli darajadagi o'quvchilar tomonidan sinovdan o'tkazish

Tabiat tasvirlarini sifatli tarjima qilish nafaqat original asarning badiiy qimmatini saqlab qolish, balki turli madaniyatlardagi odamlar o'rtasida tabiatga munosabat va atrof-muhit masalalari bo'yicha dialogni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
2. Bassnett, S. (2014). Translation Studies. Routledge.
3. Jakobson, R. (2012). On Linguistic Aspects of Translation. In The Translation Studies Reader. Routledge.
4. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
5. Venuti, L. (2018). The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge.